

Конвенция за правата на хората с увреждания

Distr.: General
27 October 2017

Original: English

[enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsnbHatvuFkZ%2bt93Y3D](#)
[%2baa2q6qfzOy0vc9Qie3KjieH3GA0srJgyP8IRbCjW](#)
[%2fiSqmYQHwGkfkC7stLHM9Yx54L8veT5tSkEU6ZD3ZYxFw](#)
Egh

Комитет на ООН по правата на хората с увреждания

Общ коментар No. 5 (2017) относно правото на хората с увреждания да водят независим живот и да бъдат включени в живота на избраните от тях общности

I. Въведение

1. Векове наред хората с увреждания са били лишавани от правото на индивидуален избор и контрол върху собствения им живот във всички сфери от ежедневието. За мнозина се смята, че не могат да водят независим живот в избрани от тях общности. За тях няма подкрепа, а ако има, тя е обвързана с конкретни схеми за живеење; същевременно инфраструктурата в местните общности е далеч от универсалния дизайн. Ресурсите са насочени предимно към институционална грижа вместо към разширяване на възможностите пред хората с увреждания да водят независим живот в общността. Това води до изоставяне, зависимост от семейството, институционализиране, изолация и сегрегация.

2. Член 19 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания признава правото на всички хора с увреждания да водят независим живот и да бъдат включени в избраните от тях общности, правото да правят избори и да контролират живота си. В основата на тази разпоредба е основният принцип в защитата на човешките права, а именно че всички човешки същества се раждат с равни права и достойнство, и животът на всеки човек е еднакво ценен.

3. Член 19 набляга върху това, че хората с увреждания са субекти и носители на човешки права. Основните принципи на Конвенцията (чл. 3), и особено зачитането на изконните, вътрешно присъщи характеристики на човека – достойнство, автономност и независимост (чл. 3 (а)), както и пълноценното и ефективно участие и включване в обществото (чл. 3(в)) са в основата на правото на хората с увреждания да водят независим живот и да бъдат включени в живота на избраните от тях общности. Останалите принципи, върху които е стъпила Конвенцията, също следва да бъдат отчитани при тълкуването и прилагането на чл. 19.

4. Независимият живот и участието в живота на общността са концепции, дошли от самите хора с увреждания, които настояват за контрол върху начина на живот чрез въвеждане на овластяващи форми на подкрепа, като например достъп до лична помощ и изискване за всички публични обекти в общността да отговарят на принципите за универсален дизайн.

5. В Преамбюла на Конвенцията държавите-членки признават, че хората с увреждания живеят в бедност, наблягайки същевременно върху необходимостта да се работи за отстраняване на ефекта от бедността. Цената на социалното изключване е висока, тъй като задълбочава зависимостта и нарушава правото на лична свобода. Социалното изключване създава стигма, сегрегация и дискриминация, които от своя

страна могат да водят до насилие, експлоатация и злоупотреби като допълнение към негативните стереотипи, които поддържат цикъла на маргинализация на хората с увреждания. Изпълнението на публични политики и конкретни планове за социално включване на хората с увреждания, включително и чрез промоция на правото на независим живот (чл. 19), представлява икономически ефективен механизъм за гарантиране на човешките права, устойчиво развитие и намаляване на бедността.

6. Настоящият общ коментар има за цел да подпомогне страните-членки в прилагането на чл. 19 и изпълнението на задълженията им по Конвенцията. Това се отнася предимно до задължението на държавата да гарантира правото на хората с увреждания да водят независим живот и да бъдат включени в избраните от тях общности, но има отношение и към други разпоредби на Конвенцията. Член 19 съдържа едни от най-мощните и мултисекторни разпоредби на Конвенцията, и следва да бъде разглеждан като ключов за цялостното и пълноценно прилагане на Конвенцията.

7. Член 19 има отношение и към редица икономически, социални и културни права, което го прави добър пример за общоизвестната взаимовръзка, взаимозависимост и неделимост на човешките права. Правото на хората с увреждания да водят независим живот и да бъдат включени в избраните от тях общности може да бъде реализирано само и единствено ако всички икономически, граждански, социални и културни права, залегнали в тази разпоредба са ефективно защитени. Някои международни правни норми за защита на човешките права имат пряко и незабавно приложение, приложението на други може да бъде въвеждано постепенно.¹ Цялостното изпълнение изисква структурни промени, които може да налагат поэтапно въвеждане, когато залогът е в гражданските и политически права, или в социалните, икономическите или културни права на хората.

8. Член 19 отразява многообразието от културни традиции и подходи към човешкия живот и търси гаранции за това, че съдържанието му не клони в посока към едни или други културни норми и ценности. Воденето на независим живот и състоянието на включеност в общността е базисна концепция за човешкия живот в цял свят и Конвенцията я поставя в контекста на уврежданията. Това означава, че хората упражняват правото си на избор и контрол върху решенията, които формират живота им, с максимално ниво на самоопределение и взаимна зависимост в обществото. Това право трябва да бъде ефективно упражнявано в различен контекст – икономически, социален, културен и политически. Право да водят независим живот и да бъдат включени в избраните от тях общности имат всички хора с увреждания независимо от тяхната раса, цвят на кожата, произход, пол, бременност и майчинство; гражданско, семейно или кариерно състояние; полова идентификация; сексуална ориентация; език, религия; политически или други убеждения; национална и етническа принадлежност, социален статус; емигрантски или бежански статус; принадлежност към национално малцинство, икономическа прослойка или собственост; здравен статус, генетична или друга предразположеност към заболявания; раждане или възраст, или какъвто и да било друг статус.

9. Правото, заложено в член 19 произтича от цялото международно правозащитно законодателство. Член 29 от Всеобщата декларация за правата на човека акцентира върху взаимозависимостта между личностното развитие на всеки индивид и социалните аспекти на общностната принадлежност: “Всеки човек има задължения към обществото, в което единствено е възможно свободното и цялостно развитие на неговата личност.” Член 19 е изведен от гражданските и политическите, но също така и от икономическите, социалните и културните права: правото на свободно придвижване и свободен избор на местоживееене (член 12 от Международния пакт за граждански и политически права), правото на адекватен жизнен стандарт, в това число на адекватно облекло, храна и жилище (член 11 от Международния пакт за икономически, социални и културни права), както и правото на комуникация формират основата на правото на независим живот и участие в общността. Свободата на придвижване, на адекватен жизнен стандарт, както и

¹ See Committee on Economic, Social and Cultural Rights, general comment No. 3 (1990) on the nature of States parties' obligations 3, paras. 1-2.

възможността човек да разбира, но също така да бъде разбран по отношение на собствените му предпочитания, желания и решения, формират онази съвкупност от предпоставки, която гарантира зачитане на човешкото достойнство и свободно развитие на личността.²

10. Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените акцентира върху равенството между жените и мъжете, и забранява дискриминацията на жените във всичките ѝ форми (чл. 1). Конвенцията препотвърждава равенството между половете по всички правни въпроси, в това число дееспособност и възможност за вземане на решения (чл. 15 (2)). Държавите-членки са задължени да признаят със закон равните права на хората с увреждания за свободно движение и свободен избор на място на живеене (чл. 15 (4)).

11. Член 9 (1) от Конвенцията за правата на детето изисква от страните-членки да „гарантират, че детето няма да бъде отделено от родителите си без тяхното съгласие, освен в случаите, когато компетентните органи препоръчват такова отделяне, предмет на съдебна ревизия и в съответствие с приложимите закони и процедури, но само и единствено в най-добрия интерес на детето“. Страните-членки по тази Конвенция „трябва да оказват подходяща подкрепа на родителите и законните попечители при отглеждането на детето“, както е гарантирано в чл. 18 (2). Освен това, в чл. 20 (1) е казано, че „[всяко] дете, лишено – временно или постоянно – от собствена семейна среда, или в чийто най-добър интерес е да не остава в тази среда, има право на специална защита и подкрепа, осигурена от държавата“, а в чл. 20 (2) се казва, че „държавите-членки – в съответствие с техните национални закони – са задължени да предоставят алтернативна грижа на всяко дете“. Предоставянето на алтернативна грижа поради наличие на увреждане е дискриминационно.

12. По-нататък чл. 23 (1) прокламира правото на децата с увреждания да водят достоен живот при условия, които им гарантират самостоятелност и подкрепа за участие в общността. Комитетът по правата на детето е изразил загриженост във връзка с големия брой деца, настанени в институционална грижа и е призовал държавите-членки – чрез програми за деинституционализация – да подкрепят живота на децата в техните семейства, при роднини или в приемни семейства.³

13. Принципите на равенство и забрана за дискриминация са базисни в международното право за човешки права; те са в основата на всички правозащитни инструменти. В Общия коментар 5 (1994) за хората с увреждания Комитетът по въпросите на социалните, икономическите и културните права подчертава, че „сегрегацията и изолацията, предизвикани от издигане на социални бариери“ се смятат за дискриминация. Комитетът набляга и върху това, че – във връзка с чл. 11 – правото на адекватен жизнен стандарт включва не просто равен достъп до пълноценно хранене, достъпно жилище и други основни жизнени блага, но и наличие на подкрепящи услуги и помощни средства и технологии, чрез които да се постигне пълно зачитане на човешките права на хората с увреждания.

14. Член 19 и съдържанието на настоящия Общ коментар трябва също така да насочва и подкрепя изпълнението на Новия дневен ред за населените места, приет от конференцията на Обединените нации по въпросите на жилищната политика и устойчивото развитие на градските общности (Habitat III) като неотделима част от Дневния ред 2030 за Устойчиво развитие и от Целите за устойчиво развитие. Новият дневен ред за населените места предлага една визия за градовете и човешките поселения, където хората могат да разчитат на равни права и възможности чрез налагане на приобщаващи, справедливи, безопасни, здравословни, достъпни – физически и финансово – издръжливи и устойчиви градове и населени места. Във връзка с чл. 19 от Конвенцията съществено значение имат Цел 10.2 от Целите за устойчиво развитие – за овластяване и насърчаване на социално, икономическо и

² Вж. Всеобща декларация за правата на човека, чл. 22; Комитет по правата на човека, Общ коментар 7 (1997) относно свободата на придвижване, пар. 1; Комитет по икономическите, социалните и културните права, Общ коментар 4 (1991) относно адекватно жилищно осигуряване, пар. 7.

³ Вж. Комитет по правата на детето, Общ коментар 9 (2006) относно правата на децата с увреждания, пар. 47.

политическо включване на всички хора, както и Цел 11.1 – гарантиране на адекватни, безопасни и достъпни жилища за всички.

15. Комитетът по правата на хората с увреждания установява, че в последното десетилетие се наблюдава напредък в прилагането на чл. 19. Независимо от това обаче, Комитетът наблюдава известно разминаване, известна празнина между целите и духа на чл. 19 и начините на неговото прилагане. Някои от бариерите, които все още съществуват пред хората с увреждания, са:

(a) Отнемане на дееспособност – по закон или чрез фактическо вземане на решение от друг относно мястото и начина на живеене;

(b) Неадекватност на социалната подкрепа и механизмите за защита, така че да се гарантира независимия живот в общността

(c) Неадекватност на правните рамки, законодателството и бюджетните разходи, насочени към осигуряване на лична помощ и индивидуална подкрепа;

(d) Физическо и нормативно институционализиране, в това число и на деца, както и налагане на принудително лечение във всичките му форми;

(e) Липса на стратегии и планове за деинституционализация и продължаващо инвестиране институционални форми а грижа;

(f) Негативни нагласи, предразсъдъци и стереотипни виждания, които пречат на хората с увреждания да бъдат включени в общността с достъп до необходимата им подкрепа;

(g) Погрешно разбиране и тълкуване на концепцията за независим живот в общността;

(h) Липса на налични, приемливи, достъпни, адаптивни услуги и обекти, като например транспорт, здравни грижи, училища, публични пространства, жилища, театри, кина, стоки и услуги, публични сгради;

(i) Липса на адекватни механизми за наблюдение, така че да се осигури адекватно прилагане на чл. 19, в това число и участие на представителните организации на хора с увреждания;

(j) Недостатъчно включване на уврежданията в разходите на общите национални бюджети;

(k) Неподходяща децентрализация на властта, която води до диспропорции между различните местни власти и неравни възможности за хората с увреждания да водят независим живот в общността навсякъде в съответната държава-членка.

II. Нормативно съдържание на член 19

A. Дефиниции

16. В настоящия Общ коментар следва да се прилагат следните дефиниции:

(a) **Независим живот.** Независим живот / независимо живеене означава, че хората с увреждания са осигурени с необходимите за всеки отделен човек средства, които позволяват на човека с увреждания да прави своите избори и да упражнява контрол върху живота си, като взема решения за собственото му житейско бъдеще. Личната автономия и самоопределение са от ключово значение за независимия живот, включително достъп до транспорт, информация, комуникация и лична помощ, място на живеене, ежедневни занимания, навици, достойна заетост, лични връзки взаимоотношения, обличане, хранене, хигиена и здравни грижи, религиозни активности, културни занимания, сексуални и репродуктивни права. Тези активности са обвързани с развитието на личността и нейното самоопределение: къде и с кого живеем, с какво се храним, рано или късно предпочитаме да си лягаме, да имаме покривка и свещи на масата по време на хранене, да имаме домашен любимец или да

слушаме музика. Такива действия и решения определят личността на човека – кои сме ние. Независимият живот е съществена част от личната автономия и свобода; независимият живот не означава непременно самостоятелност в ежедневието, не означава да живеем сами. Независимият живот не трябва да се тълкува и като способност на човека да извършва самостоятелно дейности от ежедневието. Независимият живот трябва да се разглежда по-скоро като свобода за избор и контрол, което е в съответствие със зачитането на изконното достойнство и лична автономия, залегнали в чл. 3 (а) от Конвенцията. Независимостта като форма на лична автономия означава, че човекът с увреждания не е лишен от възможността да избира и контролира личния си стил на живот и ежедневието си;

(b) **Включеност в общността.** Правото на включеност в общността се отнася до принципа за пълноценно и ефективно включване и участие в обществото, както е записано в чл. 3 (с) на Конвенцията, и не само. То предполага пълноценен социален живот и достъп до всички услуги, предлагани на обществото, както и до подкрепящи услуги за хората с увреждания, които да осигурят пълноценното им включване и участие във всички сфери на живота. Подкрепящите услуги за хора с увреждания се свързват, но не само, с жилищното настаняване, транспорта, пазаруването, образованието, заетостта, заниманията за отдих и възстановяване, обектите и услугите, предлагани на обществото, в това число и социалните медии. Правото обхваща също така и достъпа до всички мерки и събития от политическия и културния живот на общността, като например – но не само – публични срещи, спортни събития, културни и религиозни фестивали, както и всякакви други дейности, в които човек с увреждания би желал да участва;

(c) **Условия за независим живот.** Както независимият живот, така и включването в общността се отнасят до условията за живот извън всякакъв вид заведения за институционална грижа. Не става въпрос „само“ за настаняване и живеене в определена сграда или на определено място; става въпрос, на първо място и основно, за това да не се губи личният избор и автономията на човека в резултат на наложен стил и условия на живот. Нито големите социални домове със стотици обитатели, нито малките групови форми на живеене, нито дори личните жилища могат да бъдат наречени „условия за независим живот“, ако носят някои от определящите белези на институция или институционализация. Макар и заведенията за институционална грижа да се различават по големина и мащаб, наименование и материална база, съществуват редица определящи елементи, като например, наличие на персонал и споделени асистенти, както и липса на възможност или ограничения при избора на асистент; изолация и сегрегация от независимия живот в общността; липса на контрол върху решения за ежедневието на човека; липса на избор с кого да живее човек; рутинно ежедневие по график независимо от желанието или предпочитанията на човека с увреждане; еднакви занимания на едно и също място за група от хора под контрол на определени власти; покровителствен подход към предоставянето на услуги; наблюдение върху условията за живот; и обикновено, наличие на диспропорции в броя на хората с увреждания, живеещи на едно място и в една среда. Институционалните услуги може и да предлагат на хората с увреждания известна степен на свобода в избора и контрол върху ежедневието, но изборът е ограничен до точно определени сфери от живота и не променят сегрегационната същност на институциите. Затова политиките за деинституционализация изискват структурни реформи, които предполагат повече от обикновено закриване на големите социални домове. Както големите, така и малките групови домове са особено опасни и вредни за децата, за които няма алтернатива, заместваща нуждата им от израстване и развитие в семейна среда. Институциите от „семеен тип“ си остават институции и не са заместител на семейната, родителската грижа;

(d) **Лична помощ.** Личната помощ представлява управлявана и контролирана от потребителя с увреждане човешка подкрепа, налична за човека с увреждане, която е инструмент за водене на независим живот. Моделите за предоставяне на лична помощ могат да бъдат различни, но съществуват определени елементи, които отличават личната помощ от други форми на помощ и грижа, а именно:

(i) Финансирането на личната помощ се осъществява въз основа на индивидуализирани критерии и отразява стандартите за човешки права в заетостта, между другото и чрез достойно заплащане. Финансирането е целево за заплащане на всякаква необходима помощ, като средствата се предоставят на човека с увреждане и се контролират от него. Размерът на финансирането се определя чрез оценка на индивидуалните потребности и житейските обстоятелства на човека с увреждане. Индивидуализираните услуги не трябва да водят до намаляване на бюджета и/или по-големи лични плащания;

(ii) Услугата трябва да бъде контролирана от човека с увреждане, което означава, че човекът може да избере измежду множество доставчици на услуги и да подпише договор с някой от тях или сам да бъде работодател на асистента си. Хората с увреждания могат да структурират собствената си услуга, т.е. да определят елементите на услугата и да решат кой, как, къде, кога и по какъв начин да ги обслужва, да инструктират и ръководят доставчика на услугата или асистента си;

(iii) Личната помощ формира междуличностни отношения. Асистентите трябва да бъдат избирани, обучавани и контролирани от човека, който се нуждае и получава лична помощ. Асистентите не могат да бъдат „споделяни“, т.е. ползвани и от други потребители на лична помощ, без изричното и свободно изразено съгласие на човека, който е получил право на лична помощ. Споделянето на асистентите може да ограничи и затрудни спонтанното включване и участието в общността по собствена воля;

(iv) Управление на услугата от потребителя. Хората с увреждания, които се нуждаят от лична помощ, могат свободно да избират степента на личен контрол върху предоставянето на услугата според техните житейски обстоятелства и предпочитания. Дори функцията на работодател да е възложена на друг субект – фирма, организация, община – човекът с увреждане си остава в центъра на решенията, които се отнасят до услугата; човекът с увреждане е този, към когото трябва да се отправят всякакви запитвания и чийто предпочитания следва да бъдат зачитани. Контролът върху личната помощ може да бъде упражняван и чрез подкрепено вземане на решения.⁴

17. Доставчиците на подкрепящи услуги често използват понятията „независим“, „живот в общността“ или „лична помощ“, макар и предлаганите услуги да не отговарят на изискванията, залегнали в чл. 19. „Пакетните услуги“, които – наред с всичко останало – обвързват достъпа до една конкретна услуга с ползване и на друга, въвеждат изискване за съвместно живеене на двама и повече човека с увреждания или се предоставят в рамките на специализирана институция за настаняване, противоречат на чл. 19. Концепцията за лична помощ, при която човекът с увреждане няма възможност за самоопределяне и контрол, не може да бъде разглеждана като мярка в изпълнение на чл. 19. Хората с множествени комуникационни потребности, включително и онези, които използват неформални средства за общуване (например, комуникация чрез непредставителни средства, в това число мимика на лицето, позиция на тялото или гласови знаци) трябва да бъдат осигурени с подходяща подкрепа, която да им позволи да формулират и предадат своите указания, избори, решения и/или предпочитания. Последните трябва да бъдат приети и зачитани.

В. Член 19, обща разпоредба

18. Член 19 препотвърждава забраната за дискриминация и утвърждава неотменимото право на хората с увреждания да водят независим живот в общността. За да бъде зачетено правото на независим живот с възможности за избор като всички останали граждани и при включване в общността, държавите-членки следва да

⁴ Това е механизъм, заместващ поставянето под запрещение, който съответства на чл. 12 от настоящата Конвенцията и се отнася до хора с интелектуални затруднения или психосоциални проблеми, лишавани от качеството на дееспособни граждани.

предприемат ефективни и подходящи мерки в подкрепа и за стимулиране на пълноценното упражняване на това право, на качествено включване и участие на хората с увреждания в общността.

19. Разпоредбата на чл. 19 съчетава две концепции, които са ясно очертани в заглавието: правото на независим живот и правото на включеност в общността. Така, правото на независим живот се отнася до индивидуалното, личното измерение на човешкия живот, при което човек има право на еманципация без да му бъде отказван достъп и възможности за избор, докато правото на включеност в общността очертава социалното измерение, т.е. позитивното право за разгръщане на приобщаваща среда. Правото, формулирано в чл. 19 отразява и двете концепции.

20. Член 19 обхваща експлицитно и безусловно всички хора с увреждания. Нито пълното или частично ограничаване на дееспособността, нито степента на необходимата подкрепа могат да бъдат използвани като аргумент за отказ или редуциране на правото на независим живот в общността, присъщо на хората с увреждания.

21. Когато потребностите от лично обслужване на хората с увреждания са оценени като комплексни и сериозни, държавите-членки често ги насочват към институционална грижа като единствено решение, особено когато личната помощ се определя като „твърде скъпа“ или когато се смята, че човекът с увреждане не е в състояние да живее извън социалното заведение от институционален тип. Хората с интелектуални затруднения, особено онези от тях, които имат комплексни комуникационни потребности и не само, често биват оценявани като „неспособни“ да живеят извън институциите. Подобни заключения противоречат на чл. 19, който разширява обхвата на правото на независим живот и включеност в общността и включва всички хора с увреждания, независимо от нивото на техния интелектуален капацитет, самостоятелно функциониране или потребностите им от подкрепа.

22. Всички хора с увреждания трябва да бъдат свободни да изберат за себе си активност и принадлежност към култура по собствено предпочитание, както и да имат същата степен на свободен избор, каквато имат останалите граждани в общността. Независимият живот не е съвместим с налагането на „установен“ индивидуален начин на живот. Младите хора с увреждания не трябва да бъдат принуждавани да живеят в социални и други заведения, предназначени за възрастни с увреждания и обратното.

23. Хората с увреждания, независимо от техния пол, са носители на права, които според чл. 19 трябва да бъдат обект на еднаква защита. Всички подходящи мерки трябва да бъдат предприемани по начин, който гарантира пълноценно развитие, напредък и овластяване на жените. За лесбийките, гейовете, бисексуалните, транссексуалните и интерсексуалните хора с увреждания трябва да има същата защита по чл. 19, така че да са зачетени техните лични връзки и взаимоотношения. Нещо повече, правото на независим живот и включеност в общността изисква защита на хората с увреждания от всякакви възрасти, етнически групи, езикови или религиозни малцинства, както и имигрантите, бежанците и кандидатите за убежище.

С. Член 19 (а)

24. Изборът и решението относно това как, къде и с кого да живее човек е в центъра на идеята за независим живот и включеност в общността. Именно затова не може да се ограничава индивидуалният избор само до мястото на живеене; той обхваща всички аспекти от условията за живот на човека: от ежедневните рутинни и други занимания на човека, през начина на живот, покривайки публичната и частната сфера от него, до решенията в краткосрочен и дългосрочен план.

25. Често хората с увреждания са лишени от възможността да правят своите избори поради липса на такива. Такъв е случаят, в който – например – неформалната подкрепа на семейството е единственият източник на помощ; когато не се предоставя подкрепа извън социалните домове; когато няма достъпни жилища или

подкрепата не се предоставя в общността, а е налична и достъпна само и единствено в рамките на конкретни форми на общо живеене като малки групови домове или социални заведения.

26. Нещо повече, хората с увреждания може да не са в състояние да упражняват правата си поради липса на достъпна информация за разнообразието от налични услуги и/или за ограниченията, произтичащи от института на запрещението и настойчивостта или други аналогични правни норми или решения, които пречат хората с увреждания да ползват своята дееспособност. Дори и да няма формално законодателство, често други хора – роднини, полагащи грижи или местните власти – упражняват контрол и ограничават личния избор на човека с увреждане, действайки като заместващ фактор за вземане на решения.

27. Правната субектност на човека е основа за реализация на независимия живот общността за хората с увреждания. Затова чл. 19 е обвързан с признаване на правната субектност и дееспособността на индивида, дефинирани в чл. 12 на Конвенцията и подробно разяснени в Общия коментар 1 (2014) за равно признаване от закона. Нещо повече, той е свързан с пълната и безусловна забрана на насилственото вдвояване поради увреждане, както е заложено в чл. 14 и в съответните указания.⁵

D. Член 19 (b)

28. Индивидуализираните подкрепящи услуги трябва да бъдат разглеждани като право на човека, а не като медицинска, социална или благотворителна грижа. За повечето граждани с увреждания - особено за тези с телесна и/или комуникационна зависимост – достъпът до индивидуализирани подкрепящи услуги е предпоставка за водене на независим живот в общността. Хората с увреждания имат право да изберат услугата и нейния доставчик според собствените си изисквания и предпочитани; индивидуализираната подкрепа трябва да бъде достатъчно гъвкава и да се адаптира към изискванията на „потребителя“, а не обратното. Това налага на държавите-членки да гарантира, че са осигурени достатъчен брой квалифицирани и компетентни специалисти, подготвени да идентифицират бариерите пред независимия живот в общността, воден съобразно потребностите и предпочитанията на индивида.

29. Подточка (b) съдържа разбивка на различни индивидуализирани услуги, които попадат в категорията „подкрепящи услуги“. Те не са ограничени до услуги в дома; по-скоро тяхната съвкупност трябва да бъде разширена, така че да обхваща сферата на заетостта, образованието, политическото и културно участие; овластяващото родителство и възможността за връзка със семейството и други роднини; участието в политическия и културен живот; заниманията за почивка в свободното време; пътувания и рекреация.

30. И ако индивидуализираните подкрепящи услуги могат да бъдат различни по наименование, вид или характер в зависимост от културните, икономическите и географски специфики на държавата-членка, то всички подкрепящи услуги трябва да бъдат формирани така, че да подкрепят живота в общността, предотвратявайки изолацията и сегрегацията от останалите граждани, и трябва да бъдат реално подходящи за изпълнение на тяхното предназначение. Важно е да се каже, че целта на тези подкрепящи услуги е постигането на пълноценно включване в общността. Затова всяка институционална форма на подкрепящи услуги, която изолира или ограничават личната автономия на човека са недопустими по силата на член 19 (b).

31. Важно е също така да се обърне внимание на факта, че всички подкрепящи услуги трябва да бъдат структурирани и предоставяни в режим, който подпомага общата цел на тази разпоредба: пълноценно, индивидуално, избрано лично от човека и ефективно включване и участие, както и водене на независим живот.

⁵

Guidelines on the right to liberty and security of persons with disabilities (A/72/55, annex).

Е. Член 19 (с)

32. Услугите и обектите, разглеждани в тази част от разпоредбата на чл. 19, не са специализирани за подкрепа на хора с увреждания, а са услуги и обекти за всички в общността. Те обхващат широк спектър от услуги като например, жилищна, обществени библиотеки, болници, училища, транспорт, магазини, супермаркети, музеи, интернет, социални медии и подобни услуги. Те трябва да бъдат налични за всички, общодостъпни и пригодими за всички хора с увреждания в общността.

33. Достъпността на обществените обекти, стоки и услуги, както и правото на приобщаващи и достъпни заетост, образование и здравеопазване са базисни предпоставки за включеност и участие на хората с увреждания в общността. Множество програми за деинституционализация показваха, че закриването на социални заведения – независимо от техния мащаб – и преместването на техните обитатели на друго място само по себе си не е достатъчно. Подобни реформи трябва да бъдат съпътствани от комплексни програми за предоставяне на услуги и развитие на общностите. Провеждането на структурни реформи за подобряване на общата достъпност могат да намалят натиска и търсенето на специализирани услуги за хора с увреждания.

34. По отношение на материалната база разпоредбата на член 19 покрива възможността за настаняване в безопасно и физически достъпно жилище, възможността за ползване на индивидуализирани услуги и услуги за населението в общността. Достъп до жилище означава наличие на възможност за живот в общността при равни условия с всички останали. Член 19 не се прилага правилно, ако се предлагат жилища в нарочни зони, организирани така, че хората с увреждания трябва да бъдат настанявани в една сграда, комплекс или квартал. Осигуряването на достъпни жилища за настаняване на хора с увреждания, независимо от това дали живеят самостоятелно или със семействата си, изисква наличие на достатъчен брой жилища, измежду които човекът да може да избере подходящото за себе си. В това отношение се изисква изпълнение на безбарьерни нови конструкции, както и на безбарьерни реконструкции на съществуващи сгради. Освен това жилищата трябва да бъдат и финансово достъпни за хората с увреждания.

35. Подкрепящите услуги трябва да бъдат предоставяни в безопасна и географски достъпна среда за всички хора с увреждания, които се намират в градски или селски райони. Те трябва да бъдат финансово достъпни и да отчитат факта, че има хора с увреждания, чиито доходи са ниски. Освен това услугите трябва да бъдат на приемливо ниво, което означава зачитане на стандартните нива за качество със сетивност за разнообразието по пол, възраст или културни различия.

36. Индивидуализираните подкрепящи услуги, които не позволяват личен избор и контрол на човека, на практика не подпомагат и не стимулират независимия живот в общността. Подкрепящите услуги, предоставяни в комбинация от място за живеене и подкрепящи услуги (предоставяни в комбинация като „пакет“) обикновено се предлагат на хората с увреждания с аргумента за „ефективност на разходите“. Този аргумент сам по себе си може да бъде оборен в икономически план, но ефективността на разходите не може да застрашава същността на заложеното човешко право. Хората с увреждания не трябва да бъдат принуждавани – по закон или по друг начин – да споделят личната си помощ или асистентите си; това може да се случва само и единствено с тяхното изрично свободно съгласие. Възможността за избор е един от трите ключови елемента на независимия в живот в общността като право на хората с увреждания.

37. Правото на равноправно ползване на подкрепящи услуги е реципрочно на задължението за гарантиране на участието на хората с увреждания и тяхното въвличане в процесите, свързани с материалната база и услугите в общността, осигурявайки посрещане на конкретни потребности, чувствителност по отношение на пол и възраст, наличие позволяващо спонтанно участие на хората с увреждания в общността. Същността на независимия живот при децата и тяхната включеност в общността се изразява основно в правото им да растат в семейна среда.

Г. Основни елементи

38. Комитетът намира за изключително важно да дефинира основните елементи на член 19, за да се гарантира един стандартизиран минимум на необходимата подкрепа, достатъчна за упражняване на правото на независим живот и включеност в общността във всяка държава-членка. Държавите-членки трябва да гарантират, че основните елементи на член 19 са налични и зачитани, особено във времена на финансова или икономическа криза. Тези основни елементи са:

(a) осигуряване на правна субектност и дееспособност на всеки човек с увреждане, в съответствие с Общия коментар 1, така че човекът да може да избира къде, с кого и как да живее, независимо от вида и степента на увреждането си;

(b) забрана за дискриминация при достъпа до жилище, по отношение както на физическия, така и на финансов достъп, чрез приемане на задължителни строително-архитектурни норми, които да разрешават експлоатация на новопостроени или обновени жилищни сгради, само ако са направени достъпни;

(c) наличие на конкретен план за действие за осигуряване на независим живот в общността за хората с увреждания, в това число и предприемане на мерки за улесняване на формалната подкрепа за независим живот в общността, така че неформалната подкрепа, като например семейната грижа, да не бъде единствена възможност;

(d) разработване, изпълнение, наблюдение и налагане на санкции в случай на отклоняване от законовите норми, плановете и указанията за достъпност, валидни по отношение на базисните публични услуги, за да се постигне социално равенство, в това число и участие на хората с увреждания в социалните медии, както и да се осигури адекватна компетентност в информационните и комуникационни технологии, така че да се осигури наличие и защита на съвременни технологии, разработени въз основа на универсалния дизайн;

(e) разработване на конкретен план за действие и предприемане на мерки за разработване и прилагане на базисни, персонализирани, специализирани подкрепящи услуги за хора с увреждания, основани на човешките права и не подлежащи на споделяне между хората с увреждания, както и други форми на обслужване;

(f) не допускане на регрес в постигането на всички елементи от член 19, освен ако предприемането на подобни мерки не е убедително обосновано и в съответствие с международното право;

(g) събиране на адекватни количествени и качествени данни за хората с увреждания, включително и за онези, които са настанени в институции;

(h) използване на всякакво налично финансиране, включително на регионално или на финансиране за международно сътрудничество и развитие, за разработване на приобщаващи и достъпни услуги за независим живот.

III. Задължения на страните-членки

39. Задълженията на страните-членки трябва да отразява същността на човешките права като неотменими и незабавно приложими (граждански и политически права) или такива с прогресивно приложение (икономически, социални и културни права). Чл. 19 (а), където се говори за правото човек да избира къде, как и с кого да живее има характера на незабавно приложимо право, тъй като е в категорията на гражданските и политически права. Чл. 19 (b), който въвежда правото на достъп до услуги за подкрепа, основани на индивидуална оценка, попада в категорията на икономическите, социалните и културните права. Чл. 19 (c), който прокламира правото на достъп до материалната база, създадена за предоставяне на услуги носи характеристиките на права от категорията на икономическите, социални и културни права, тъй като голяма част от масово предлаганите услуги, като например достъпната информация и комуникационните технологии, уеб-сайтовете, социалните

медии, кинозалоните, публичните паркове, театрите и спортните съоръжения, имат както социално, така и културно предназначение. Задължението за прогресивно въвеждане на определено право води до незабавно възникване на реципрочно задължение за проектиране и приемане на конкретни стратегии, планове за действие и насочване на ресурси към разработване на услуги за подкрепа, както и към адаптиране на съществуващите, но въвеждане и на нови услуги за населението като цяло, които са приобщаващи и за хората с увреждания.

40. Задължението за зачитане няма само негативен аспект; позитивният аспект налага на държавите-членки да предприемат всички необходими мерки, за да се гарантира, че нито едно от правата по чл. 19 няма да бъде нарушавано от държавни или частни субекти.

41. За постигане на прогресивна реализация на икономическите, социалните и културните права, държавите-членки трябва да предприемат мерки за осигуряването им с ресурси според максималните си възможности.⁶ Тези мерки трябва да бъдат предприети незабавно или в разумно кратък срок от време. Такива мерки трябва да бъдат осмислени, конкретни, целенасочени и да използват всички възможни средства и ресурси за изпълнението им.⁷ Систематичното упражняване на правото на независим живот в общността изисква структурни промени, което е особено валидно за всички форми на деинституционализация.

42. Държавите-членки имат неотменимо задължение за незабавно приемане на стратегически планове с адекватна времева рамка и ресурсно осигуряване, и в тясно сътрудничество с представителните организации на хората с увреждания, така че да заместят институционалните форми на услуги с такива за независим живот в общността. Маржът на приемане от държавите-членки е свързан с програмното прилагане на мерките, но не може да бъде въпрос за заместване. Държавите-членки трябва да разработят планове за преход в тясно консултиране с хората с увреждания чрез техните представителни организации, за да бъде осигурено пълноценното включване на хората с увреждания в общността.

43. Когато една държава-членка възнамерява да въведе ограничителни мерки по отношение на член 19, например в отговор на икономическа или финансова криза, държавата-членка е задължена да обяви, че подобни мерки имат временен характер, че са необходими, не водят до дискриминация и водят до изпълнение на основните задължения на държавата-членка.⁸

44. Задължението за постепенно и задълбочаващо се изпълнение съдържа презумпция за забрана на ограничаващи мерки по отношение на икономическите, социалните и културните права. Такива мерки лишават хората с увреждания от правото да водят независим живот в общността, което по същество – като последица – ги прави противоречащи и в нарушение на член 19.

45. Не се допуска държавите-членки да пред приемат ограничаващи мерки по отношение на основните си задължения за осигуряване правото на хората с увреждания да водят независим живот в общността, посочени в настоящия Общ коментар.

46. Държавите-членки имат неотменимо задължение с незабавно действие да премахнат всички форми на дискриминация по отношение на индивиди или групи от хора с увреждания и да гарантират равни права на всички да водят независим живот и да участват в живота на общността. Това изисква от държавите-членки да отменят или да реформират политиките си, законите и практиките, които пречат хората с увреждания, например, да избират местоживеенето си, като осигурят предлагане на

⁶ Вж. чл. 2 (1) от Международния пакт за икономически, социални и културни права и чл. 4 (2) от Конвенцията за правата на хората с увреждания

⁷ Вж. Комитет по икономически, социални и културни права, Общ коментар No. 3, пар. 2.

⁸ Писмо от 16 май 2012 г. адресирано от Президента на Комитета по социални, икономически и културни права до държавите-членки, ратифицирали Международния пакт за икономически, социални и културни права, достъпно тук: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCESCR%2fSUS%2f6395&Lang=en.

достъпни – физически и финансово – жилища, отдаване на такива жилища под наем или осигуряване на достъп до такава материална база и услуги в обща среда, каквато е необходима за водене на независим живот. Задължението за осигуряване на разумни улеснения (чл. 5 (3)) също не подлежи на прогресивно изпълнение.

A. Задължение за зачитане

47. Задължението за зачитане изисква от държавите-членки да се въздържат от пряка или косвена намеса, както и от всякакво ограничаване на индивидуалното право на независим живот в общността, което хората с увреждания могат да упражняват. Държавите-членки не следва да ограничават или да отказват на хората с увреждания правото им да водят независим живот в общността, в това число и чрез законови разпоредби, които пряко или косвено ограничават правото на хората с увреждания да избират мястото на живеене, къде, как и с кого да живеят, както и тяхната автономия. Държавите-членки трябва да реформират законодателството си, което накърнява правата на хората с увреждания, залегнали в член 19.

48. Това задължение изисква също така от държавите-членки да отменят и да се въздържат от приемане на закони, политики или управляващи структури, които поддържат или създават бариери пред достъпа до подкрепящи услуги или до услуги и материална база, предназначена за всички граждани. То предполага и задължение за освобождаване на всички хора, на които е отнета свободата поради настаняване в заведение за ментално здраве или в друг вид специализирана институция за хора с увреждания. И още нещо, това задължение включва забрана на всякакви форми на запрещение или попечителство, както и императивна замяна на всички режими на заместващо вземане на решения с алтернативи на подкрепено вземане на решение.

49. Зачитането на правата на хората с увреждания по член 19 предполага, че държавите-членки трябва да приключат с процеса на деинституционализация. Държавите-членки не могат да строят нови институции, да обновяват или реструктурират стари, освен в случаите, когато се налагат спешни мерки за защита на живота и здравето на обитателите им. Институциите не трябва да бъдат разширявани; не трябва нови хора да бъдат настанявани на мястото на такива, които напускат, както и да се създават „сателитни“ звена на институциите, т.е. такива, които изглеждат като отделни жилища (апартаменти или къщи), но реално са части от институционални структури.

B. Задължение за защита

50. Задължението за защита изисква от държавите-членки да предприемат мерки, чрез които да се предотврати пряката или косвена намеса на семейството, на роднини или на трети лица в нарушение на правото на човека с увреждане да води независим живот в общността. Задължението за защита налага на държавите-членки да приемат и прилагат такива закони и политики, които правят противозаконно поведението на членове на семейството, роднини или трети страни, доставчици на услуги, наемодатели или доставчици на услуги за населението, което накърнява правото на човека с увреждания да води независим живот и да бъде включен в общността.

51. Държавите-членки трябва да гарантират, че не се разходват публични или частни средства за поддържане, обновяване, изграждане или създаване на каквато и да е форма на институция или институционализация. Освен това, държавите-членки трябва да гарантират също така, че частните институции не са създадени под прикритието на "живот в общността".

52. Подкрепата винаги трябва да бъде подчинена на изискванията на индивида, а не на интересите на доставчика на услуги. Държавите-членки трябва да разработят и приемат механизми, които да защитават хората с увреждания от това да бъдат критици в семейството или изолирани в институции, както и за превенция от изоставяне на деца или тяхната институционализация на основание увреждане; да създадат подходящи механизми за откриване на ситуации с насилие над лица с увреждания от

трети лица. Държавите-членки трябва също така да въведат забрана за директорите и/или управителите на жилищни институции да бъдат настойници на настанените хора с увреждания.

53. Задължението за закрила включва също и забраната на дискриминационни практики, като например изключването на лица или групи от предоставянето на определени услуги. Държавите-членки трябва да забранят и възпрепятстват трети страни да налагат практически или процедурни бариери пред независимия живот в общността, например като гарантират, че предоставяните услуги са в съответствие с независимия живот в общността и че на хората с увреждания не се отказва възможността да наемат жилища или да бъдат поставяни в неравностойно положение на пазара на жилища. Публичните услуги за всички граждани като библиотеки, плавни басейни, обществени паркове/помещения, магазини, пощенски станции и кина трябва да бъдат достъпни и да отговарят на изискванията за хора с увреждания, залегнали в общия коментар № 2 на Комитета (2014 г.) за достъпността.

С. Задължение за изпълнение

54. Задължението за изпълнение изисква държавите да насърчават, улесняват и осигуряват подходящи законодателни, административни, бюджетни, съдебни, програмни, промоционални и други мерки, за да гарантират пълното реализиране на правото на независим живот и включване в общността, както е заложено в Конвенцията. Задължението за изпълнение изисква също така страните членки да предприемат мерки за премахване на практическите бариери пред пълното реализиране на правото на независим живот и включване в общността, като например недостъпно жилище, ограничен достъп до услуги за оказване на помощ за хора с увреждания, недостъпни съоръжения, стоки и услуги в общността, както и предразсъдъците срещу хората с увреждания.

55. Държавите-членки трябва да дават право на членовете на семейството да подкрепят роднините си с увреждания, така че те да реализират своето право на независим живот и включване в общността.

56. При изпълнението на законите, политиките и програмите държавите-членки трябва да водят активни консултации и ефективно да включат широк кръг от хора с увреждания чрез техните представителни организации във всички аспекти, свързани с воденето на независим живот в общността, особено при разработването на подкрепящи услуги и инвестиране на ресурси в услуги за подкрепа в рамките на общността.

57. Държавите-членки трябва да приемат стратегия и конкретен план за действие за деинституционализация. Тези документи трябва да съдържат задължение за осъществяване на структурни реформи, подобряване на достъпа за хора с увреждания в общността и повишаване на осведомеността сред всички хора в обществото за включването на хората с увреждания в общността.

58. Деинституционализацията изисква също така системна трансформация, която включва закриване на социални заведения от институционален тип и премахване на институционализиращите регламенти като част от всеобхватна стратегия, както и създаването на набор от индивидуализирани услуги за подкрепа, включително индивидуализирани планове за преход, с бюджети и времеви рамки, както и услуги за подкрепа на включването. Ето защо е необходим координиран държавен подход, който осигурява реформи, бюджети и подходящи промени на всички равнища и сектори на управление, включително и местните власти.

59. Програмите и придобивките за водене на независим живот в общността трябва да покриват всички разходи, свързани с увреждането на човека. Освен това, осигуряването на достатъчен брой достъпни – физически и финансово – жилища, в това число и семейни жилища, е от решаващо значение за деинституционализацията. Важно е също така да се гарантира, че достъпът до жилища няма да бъде осигуряван при условия и изисквания, които ограничават автономията и независимостта на

хората с увреждания. Сградите и пространствата, отворени за обществеността, и всички видове транспорт трябва да бъдат проектирани по начин, който да отговаря на изисквания, универсални за всички лица с увреждания. Държавите-членки трябва да предприемат нарочни и незабавни стъпки за преразпределяне на средствата, насочвайки ресурси за реализиране на правото на хората с увреждания да водят независим живот в общността.

60. Подкрепящите услуги за хора с увреждания трябва да бъдат налични, достъпни, приемливи и приложими за всички хора с увреждания и да са чувствителни към различните условия на живот, като индивидуален или семеен доход и лични житейски обстоятелства – пол, възраст, национален или етнически произход и езикова, религиозна, сексуална и/или полова идентичност. Правозащитният модел на уврежданията не позволява изключването на хора с увреждания по каквато и да е причина, включително вида и обхвата на необходимите подкрепящи услуги. Подкрепящите услуги, включително личната помощ, не трябва да се споделят с други, освен ако не се основават на решение, основано на свободно и информирано съгласие.

61. Държавите-членки трябва да включат в критериите за достъп до асистентска помощ следните елементи: оценката на потребностите трябва да се основава на правозащитния подход към уврежданията; акцентът трябва да бъде поставен върху потребностите на човека, които съществуват поради бариерите в обществото, а не върху увреждането; приоритетно се отчитат волята и предпочитанията на човека; осигуряване на пълноценно участие на човека с увреждания в процеса на вземане на решения.

62. Паричните преводи, като например помощите за инвалидност, представляват един от начините държавите-членки да предоставят подкрепа за хората с увреждания в съответствие с членове 19 и 28 от Конвенцията. Такива парични преводи често покриват разходите, свързани с уврежданията на човека и улесняват пълноценното включване на хората с увреждания в общността. Паричните преводи също така решават и ситуации на бедност и крайна мизерия, в които хората с увреждания могат да изпаднат. Държавите-членки не трябва да увеличават трудностите, пред които са изправени хората с увреждания, намалявайки доходите им във времена на икономическа или финансова криза или чрез сурови мерки, които не съответстват на стандартите за човешки права, изложени в параграф 38 по-горе.

63. Подкрепата за хората с увреждания следва да се оценява, като се прилага индивидуален подход, съобразен със специфичните дейности и действителните бариери пред включването в общността, на които се натъкват хората с увреждания. Оценката трябва да потвърди, че хората с увреждания изискват достъп до участие в дейности, които се различават в течение на времето. Държавите-членки трябва да гарантират, че персонализирането на подкрепата, включително паричните преводи / личните бюджети, отчита и отговаря на предизвикателствата, пред които са изправени хората с увреждания, когато живеят в селски и/или градски райони.

64. Държавите-членки трябва да предоставят и разпространяват своевременна, актуална и точна информация, която е от съществено значение за информираното вземане на решения относно избора на услуги за независим живот и подкрепа в общността. Това трябва да бъде в достъпни формати, включително брайлово писмо, жестов език, тактилни и лесни за четене формати и алтернативни и допълващи режими на комуникация.

65. Държавите трябва да гарантират, че персоналът, който работи или предстои да започне работа в услуги, свързани с уврежданията, включително обслужващ персонал, управленски кадри и държавни служители, наблюдаващи услуги за хора с увреждания, е адекватно обучен в на теорията и практиката на независимия живот в общността. Държавите трябва също така да установят критерии, следващи принципите на член 19, за субектите, които кандидатстват за разрешение да предоставят на хората с увреждания социална подкрепа за независим живот в общността и да преценят как изпълняват задълженията си. Държавите-членки трябва също така да гарантират, че международното сътрудничество, в изпълнение на член

32 от Конвенцията, както и инвестициите и проектите, предприети по този повод, не допринасят за поддържане на бариерите пред независимия живот в общността, а по-скоро ги премахват и подкрепят правото на независим живот и включеност в общността. След ситуации на бедствие е важно да не се възстановят бариерите като елемент от прилагане на член 11 от Конвенцията.

66. Държавите-членки трябва да осигурят достъп до правосъдие и да предоставят правна помощ и подходящи правни съвети, средства за защита и подкрепа, включително чрез разумни улеснения и процедурни вариации, за лица с увреждания, които се стремят да наложат правото си на независим живот в общността.

67. Държавите-членки трябва да осигуряват адекватни услуги за подкрепа на семействата, за да могат те от своя страна да подкрепят детето или роднината с увреждания да води независим живот в общността. Тази подкрепа трябва да включва услуги за отдых, услуги за гледане на деца и други услуги за подпомагане на родителите. Финансовата подкрепа също е от решаващо значение за семействата, които често живеят в ситуации на крайна бедност и без достъп до пазара на труда. Държавите-членки трябва да предоставят също така социална подкрепа на семействата и да насърчават развитието на консултантски услуги, кръгове за подкрепа и други подходящи възможности за подкрепа.

68. Държавите-членки трябва редовно да провеждат проучвания и други форми на анализ за представяне на данни за физическите, комуникационните, средишните, инфраструктурните бариери и на обществените нагласи, с които се сблъскват хората с увреждания, както и за изискванията за независим живот в общността.

IV. Връзка с други разпоредби на Конвенцията

69. Правото на независим живот в общността е взаимосвързано с други човешки права, предвидени в Конвенцията. В същото време това право на независим живот в общността е повече от сумата на отделните права, тъй като то предполага упражняване на всички права в общността, където човек избира да живее и където може да постигне свободно и пълноценно развитие на личността.

70. Консултациите и активното включване на хората с увреждания чрез техните представителни организации (член 4, параграф 3) са от решаващо значение за приемането на всички планове и стратегии, както и за проследяване и мониторинг при прилагането на правото на независим живот в общността. Вземащите решения на всички нива трябва активно да включват и да се консултират с целия спектър от хора с увреждания, включително организации на жени с увреждания, възрастни хора с увреждания, деца с увреждания, лица с психосоциални увреждания и лица с интелектуални затруднения.

71. Забраната за дискриминация (член 5) по отношение на независимия живот и включването в общността е важна за достъпа и получаването на подкрепящи услуги. Държавите-членки трябва да разработят критерии за допустимост и процедури за достъп до подкрепящи услуги по недискриминационен начин, обективно и с акцент върху потребностите и предпочитанията на човека, а не върху увреждането, в съответствие с правозащитния подход. Създаването на специфични услуги за хората с увреждания при конкретни обстоятелства за хората с увреждания и в съответствие с техните изисквания, като услуги за деца, студенти, служители и възрастни хора с увреждания, не следва да се счита за дискриминационно нарушение на Конвенция, а по-скоро като справедливо и законосъобразно утвърждаващо действие. Хората с увреждания, изправени пред дискриминация по член 19, трябва да разполагат с ефективни и достъпни средства за правна защита на тяхно разположение.

72. Често жените и момичетата с увреждания (член 6) са по-изключени и изолирани и се сблъскват с повече ограничения по отношение на местоживеенето си и условията на живот поради покровителствени стереотипи и патриархални социални модели, които дискриминират жените в обществото. Жените и момичетата с увреждания също изпитват дискриминация, свързана с пола, множествена и

междусекторна дискриминация, по-голям риск от институционализация и насилие, включително сексуално насилие, злоупотреба и тормоз. Държавите-членки трябва да осигурят достъпни или безплатни правни средства за защита и подкрепа за жертвите на насилие и злоупотреба. Жените с увреждания, които се сблъскват с домашно насилие, често са икономически, физически или емоционално по-зависими от насилниците си, които често действат като лица, които се грижат за тях – ситуация, която възпрепятства жените с увреждания да прекъснат насилствени взаимоотношения и това води до по-нататъшна социална изолация. Ето защо при прилагането на правото на независим живот и включване в общността трябва да се обърне особено внимание на равенството между половете, премахването на дискриминацията въз основа на пола и патриархалните социални модели.

73. Културните норми и ценности могат неблагоприятно да ограничат избора и контрола на жените и момичетата с увреждания за техните житейски условия, да ограничават тяхната автономност, да ги задължат да живеят в конкретни условия на живот, да изискват от тях да потискат собствените си желания и вместо да служат на другите и да поемат определени роли в семейството. Държавите-членки трябва да предприемат мерки за справяне с дискриминацията и бариерите пред жените при достъпа до социални услуги и подкрепа, както и да гарантират, че различните политики, програми и стратегии за достъп до социални услуги и подкрепа вземат предвид равенството между жените и мъжете.

74. Държавите-членки трябва също така да гарантират, че мерките, насочени към развитие, овластяване и напредък на жените и момичетата с увреждания (член 6, параграф 2), се отнасят до неравенствата, основани на пола, при достъпа до подкрепа и социална защита. Държавите-членки трябва да приемат адекватни мерки за насърчаване на баланса между професионалния и личния живот (ресурси, време, услуги), които подпомагат жените с увреждания при (повторно) навлизане на отворения пазар на труда и гарантират равни права и отговорности между жените и мъжете за упражняване на родителските отговорности¹. Също така е задължение на държавите-членки да гарантират, че приютите за жертви на насилие, основано на пола, са напълно достъпни за жените и момичетата с увреждания.

75. Наличието на адекватни и отговарящи на възрастта услуги за подкрепа на момичета и момчета с увреждания е от жизненоважно значение за еднаквото упражняване на техните човешки права (член 7). Уважението към развиващите се способности на децата с увреждания и подкрепата им при взимане на решения, които имат въздействие върху тях, е от решаващо значение. Не по-малко важно е и осигуряването на подкрепа, информация и насоки за семействата (член 23), за да се предотврати институционализирането на децата с увреждания, както и въвеждането на приобщаващи политики за осиновяване, за да се гарантират равни възможности за децата с увреждания.

76. Когато става дума за социални взаимоотношения и взаимоотношения с връстници, тийнейджърите могат да предпочетат лична помощ или професионални преводачи на жестомимичен език за неформална подкрепа, предоставена от роднини. Държавите-членки трябва да създадат новаторски форми на подкрепа и достъпни услуги за деца и юноши с увреждания чрез личен контакт или чрез техните организации. Децата с увреждания може да се нуждаят от подкрепа за практикуване на спорт или дейности в общността с други деца на тяхната възраст. Тийнейджърите с увреждания трябва да имат възможност да прекарват времето си и да участват в развлекателни дейности със своите връстници. Държавите-членки трябва да осигурят помощни средства и технологии, които да улеснят включването на подрастващите с увреждания в техните партньорски мрежи. Освен това услугите, които улесняват прехода на младите хора към зряла възраст, включително подкрепа при излизане от семейния дом, започване на работа и продължаване на висшето образование, са от решаващо значение за подпомагане на независимия живот.

77. Повишаването на осведомеността (член 8) е от съществено значение за създаването на отворени, благоприятни и приобщаващи общности, тъй като член 19 в крайна сметка се отнася до трансформиране на общностите. Стереотипите, дискриминацията по признак увреждане и погрешните схващания, които пречат на

хората с увреждания да водят независим живот, трябва да бъдат премахнати и трябва да се насърчи позитивния им образ и техния принос в обществото. Трябва да се предприемат мерки за повишаване на осведомеността на властите, държавните служители, специалистите, медиите, широката общественост и хората с увреждания и техните семейства. Всички дейности за повишаване на осведомеността следва да се осъществяват в тясно сътрудничество с хората с увреждания чрез техните представителни организации.

78. Правата, предвидени в член 19, са обвързани със задълженията на държавите-членки по отношение на достъпността (член 9), тъй като достъпът до всички елементи на средата, до транспорт, информация и комуникации и свързаните с тях съоръжения и услуги, достъпни за всички останали, са условие за водене на независим живот в общността. Член 9 изисква идентифицирането и отстраняването на бариерите в обществените сгради, като например преразглеждане на кодексите за градоустройство и строителство, включването на стандарти за универсален дизайн в различни сектори и установяването на стандарти за достъпност за жилищата.

79. Държавите-членки трябва предварително да вземат под внимание задължението да предоставят подкрепящи услуги на хората с увреждания при всички дейности по управление на риска по време на бедствия (член 11) и да се уверят, че те не са изоставени или забравени. Също така е важно бариерите да не бъдат възстановени след ситуации на въоръжен конфликт, хуманитарни и извънредни ситуации или настъпване на природно бедствие. Процесите на възстановяване трябва да осигурят на хората с увреждания пълна достъпност за водене на независимия живот в общността.

80. Статутът на равнопоставеност пред закона (член 12) гарантира, че всички хора с увреждания имат право да упражняват пълната си дееспособност и следователно имат еднакво право да упражняват избор и контрол върху собствения си живот, като избират къде, с кого и как искат да живеят и да получават подкрепа в съответствие с волята и предпочитанията си. За да осъществи напълно прехода към подкрепено вземане на решения и да приложи правата, залегнали в член 12, е наложително хората с увреждания да имат възможност да развиват и изразяват своите желания и предпочитания, за да упражняват своя правен капацитет на равна основа с другите. За да постигнат това, те трябва да бъдат част от общността. Освен това, подкрепата при упражняването на дееспособност следва да се предоставя, като се използва общностен подход, който зачита желанията и предпочитанията на хората с увреждания.

81. Достъпът до правосъдие, залегнал в член 13, е от ключово значение, за да се гарантира пълноценното упражняване на правото на независим живот в общността. Държавите-членки трябва да гарантират, че всички хора с увреждания са дееспособни и с право за явяване пред съд. Освен това държавите-членки трябва да гарантират, че всички решения, свързани с независимия живот в общността, могат да бъдат обжалвани. Получената подкрепа за водене на независим живот в общността трябва да бъде изпълнима като право и като придобивка. За да бъде осигурен равен и ефективен достъп до правосъдие, е необходимо да бъде осигурена съществена правна подкрепа, както и процесуални улеснения, в зависимост от възрастта на човека с увреждане.

82. Принудителната институционализация поради увреждане или свързани с увреждането обстоятелства, като предполагаемата "опасност" или други фактори, разработени от Комитета в неговите насоки по член 14, често е причинена или утежнена от липсата на специфични услуги за оказване на помощ за хората с увреждания. Прилагането на член 19 в крайна сметка ще предотврати нарушаването на член 14.

83. От първостепенно значение е да се гарантира, че услугите за подкрепа не оставят място за потенциален тормоз или експлоатация на хора с увреждания или насилие върху тях (член 16). За всички хора с увреждания, които използват услугите, посочени в член 19, и които могат да станат обект на тормоз, насилие и експлоатация, трябва да има осигурено наблюдение, правни средства за защита и

облекчения, които отчитат спецификата на уврежданията, пола и възрастта. Тъй като институциите изолират живеещите в тях от останалата част от общността, институционализираните жени и момичета с увреждания са по-застрашени от насилие, основано на пола, включително принудителна стерилизация, сексуално и физическо насилие, емоционално насилие и по-нататъшна изолация. Също така те се сблъскват и с бариери, ограничаващи възможността им да сигнализират за такова насилие властите. Необходимо е държавите да включат тези въпроси в мониторинга на институциите и да осигурят достъп до обезщетения за жени с увреждания, които са изложени на насилие, основано на пола, в институциите.

84. Без подкрепа за лична мобилност (член 20), бариерите пред независимия живот в общността продължават да съществуват за много хора с увреждания. Предоставянето на достъпни, налични и качествени помощни средства за мобилност, устройства, помощни технологии и форми на помощ и посредници, както е предвидено в член 20, е предпоставка за пълно включване и участие на хората с увреждания в избраните от тях общности.

85. Хората с увреждания имат право на достъп до цялата обществена информация в достъпна форма, както и да търсят, получават и изразяват идеи и информация наравно с другите (член 21). Комуникацията може да бъде осъществявана във форма и формати по техен избор, включително брайлово писмо, жестомимичен език, тактилна форма, форми за лесно четене, както и алтернативни начини, средства и формати за комуникация. Важно е комуникационният и информационният поток в двете посоки, както и услугите и съоръженията да бъдат достъпни за хората, които използват различни начини за комуникация. От особено значение е информацията за подкрепящи услуги и схеми за социална закрила, включително механизмите, свързани с уврежданията, да са достъпни и налични от различни източници, за да се даде възможност на хората с увреждания да вземат напълно информирани решения и решения относно това къде, с кого и как да живеят и каква услуга е най-подходяща за тях. Също така е от съществено значение механизмите за предоставяне на обратна информация и оплаквания да са достъпни за комуникация.

86. Държавите-членки трябва да гарантират, че при предоставянето на подкрепящи услуги по чл. 19, неприкосновеността на личния живот, семейството, жилището, кореспонденцията и честта на хората с увреждания са защитени от незаконна намеса (чл.22). При всички случаи на незаконна намеса, следва да се упражни мониторинг, който отчита проблемите на уврежданията и да съответства по пол и възраст. Трябва да са осигурени средства за защита и облекчение за всички хора с увреждания, които ползват подкрепящи услуги.

87. Правото на независим живот в общността е тясно свързано с правото на семейство за децата и родителите с увреждания (член 23). Липсата на подкрепа и услуги в общността може да създаде финансов натиск и ограничения за семейството на хората с увреждания; правата, залегнали в член 23, са от съществено значение за това да се предотврати отнемането на децата от семействата им и институционализирането им, както и да се подкрепят семействата за водене на независим живот. Тези права са еднакво важни, за да се гарантира, че децата не се отнемат от родителите си поради увреждането на родителите. Държавите-членки трябва да предоставят информация, насоки и подкрепа на семействата, които защитават правата на децата си и насърчават приобщаването и участието им в общността.

88. Независимият живот и включването в общността по своята същност са свързани с приобщаващото образование (член 24) и налагат признаване правото на хората с увреждания да водят независим живот и да се радват на приобщаването и участието в общността². Включването на хората с увреждания в общобразователната система генерира по-нататъшно включване на хората с увреждания в общността. Деинституционализацията налага и въвеждане на приобщаващо образование. Държавите-членки трябва да отбележат ролята, която упражняването на правото на приобщаващо образование започва да играе за изграждането на силни страни, умения и компетентности, необходими на всички

хора с увреждания, да се радват на полза, да се възползват и да допринасят за своите общности.

89. Здравните заведения и услуги за населението (член 25) трябва да бъдат достъпни, адаптируеми и достъпни за хората с увреждания в техните общности, включително подкрепата, необходима на някои хора с увреждания (например такива със сложни комуникационни изисквания, психосоциални проблеми или интелектуални затруднения и/или увреден слух) по време на хоспитализации, операции и медицински консултации. Осигуряването на медицински сестри, физиотерапевти, психиатри или психолози, както в болниците, така и вкъщи, е част от здравните грижи и не трябва да се разглежда като изпълнение на задължение на държавата-членка по член 19, а по-скоро по член 25.

90. Независимият живот в общността, хабилизацията и рехабилитацията (член 26) са взаимно зависими. За някои хора с увреждания участието в рехабилитационни услуги не е възможно, ако не получат достатъчно индивидуализирана подкрепа. Същевременно целта на рехабилитацията е да даде възможност на хората с увреждания да участват пълноценно и ефективно в общността. Хабилизацията и рехабилитацията на човек с увреждания трябва винаги да се извършват с неговото свободно и информирано съгласие. Хабилизацията и рехабилитацията са предимно релевантни по отношение на образованието, заетостта, здравеопазването и социалните въпроси.

91. Съществуването на индивидуализирани подкрепящи услуги, включително лична помощ, често е предпоставка за ефективно упражняване на правото на труд и заетост (член 27). Освен това, хората с увреждания също трябва да станат работодатели, мениджъри или обучители в специфичните подкрепящи услуги за хората с увреждания. Изпълнението на член 19 по този начин ще помогне за постепенното премахване на защитената заетост.

92. За да се гарантира адекватен жизнен стандарт на хората с увреждания (член 28), държавите-членки трябва да осигурят, наред с всичко останало, достъп до подкрепящи услуги, които им позволяват да водят независим живот. Поради това съществува задължение от страна на държавите-членки да осигурят достъп до подходящи и достъпни услуги, устройства и друга помощ за нуждите, свързани с уврежданията, особено за хората с увреждания, които живеят в бедност. Освен това е необходим достъп до обществени и субсидирани жилищни програми в общността. Счита се за противоречие с Конвенцията за правата на хората с увреждания те сами да заплащат разходите, свързани с уврежданията им.

93. За да имат влияние и да участват във вземането на решения относно развитието на тяхната общност, всички хора с увреждания трябва да се ползват и да упражняват своите права за участие в политическия и обществения живот (чл.29) лично или чрез своите организации. Подходящата подкрепа може да предостави ценна помощ на хората с увреждания при упражняване на тяхното право на глас, участие в политическия живот и провеждане на обществени дела. Важно е да се гарантира, че асистентите или друг помощен персонал не ограничават или не злоупотребяват с избора, който хората с увреждания правят при упражняването на правото си на глас.

94. Културният живот, отдихът, свободното време и спортът (член 30) са важни измерения на живота в общността, в които може да се цели и постига включване, като, например, се гарантира, че събитията, дейностите и съоръженията са достъпни и за хората с увреждания. Личните асистенти, водачи, читатели, професионален жестомимичен и тактилен превод допринасят за приобщаващия живот в общността в съответствие с волята и предпочитанията на хората с увреждания. Важно е използването на всякакъв вид подкрепа да се счита за част от разходите, свързани с уврежданията, тъй като тези услуги за подпомагане допринасят за включването в общността и за независимия живот. Асистентите, необходими за участие в културни и развлекателни дейности, не трябва да бъдат задължени да плащат встъпителни такси. Също така не трябва да има ограничения за това кога, къде и за какви

дейности може да се използва помощ, както на национално, така и на международно ниво.

95. Данните и информацията трябва да бъдат събирани систематично (член 31) по признак „увреждания“ във всички сектори, включително по отношение на жилищното настаняване, начина на живот и схемите за социална защита, както и достъпа до независим живот, подкрепа и услуги. Информацията трябва да позволява редовни анализи за начина, по който деинституционализацията и преходът към подкрепящи услуги в общността са се развивали. Важно е показателите да отразяват особените обстоятелства във всяка държава-членка.

96. Международното сътрудничество (член 32) трябва да се осъществява по начин, който гарантира, че чуждестранната помощ се инвестира в подкрепящи услуги в местните общности, които зачитат волята и предпочитанията на хората с увреждания и утвърждават правото си да избират къде, с кого и как да живеят в съответствие с член 19. Инвестирането на средства, получени в рамките на международното сътрудничество, в развитието на нови институции или места за задържане или институционални модели на грижа, не е приемливо, тъй като води до сегрегация и изолация на хората с увреждания.

V. Приложение на национално равнище

97. Комитетът отбелязва, че, при прилагането на правото на независим живот и включване в общността, е възможно държавите-членки да се сблъскат с предизвикателства на национално ниво. Въпреки това, в съответствие с описаното по-горе нормативно съдържание и задължения, държавите-членки трябва да предприемат следните стъпки, за да гарантират пълното прилагане на член 19 от Конвенцията:

(a) да отменят всички закони, които препятстват всеки човек с увреждания, независимо от вида и степента на увреждането, да избира къде, с кого и как да живее, включително правото да не бъде принудително настанява поради наличие на някакъв вид увреждане;

(b) да приемат и приложат закони, стандарти и други мерки с цел да направят местните общности и околната среда, както и информацията и комуникациите достъпни за всички хора с увреждания;

(c) да гарантират, че програмите за социална закрила отговарят на изискванията на различните хора с увреждания на равна основа с другите;

(d) да въведат принципа на универсалния дизайн по отношение на физическото и виртуалното пространство чрез политики, законодателство, стандарти и други мерки, включително наблюдение на изпълнението/изпълнението на задълженията; да преразгледа строителните закони, за да се гарантира, че те отразяват принципите на универсалния дизайн и законовите норми за строителство, както е посочено в Общия коментар 2 на Комитета;

(e) да осигурят на всички хора с увреждания материални и процесуални права да водят независим живот в общността;

(f) да информират хората с увреждания за правото им да водят независим живот и да бъдат включени в общността по начин, по който те могат да разберат същността на правата им, и да осигурят обучения за овластяване с цел подпомагане на хората с увреждания да се научат да упражняват своите права;

(g) да приемат ясни и целенасочени стратегии за деинституционализация с конкретни времеви рамки и адекватни бюджети, за да се премахнат всички форми на изолация, сегрегация и

институционализация на хората с увреждания; специално внимание следва да се обърне на хората с психосоциални проблеми и / или интелектуални затруднения, както и на децата с увреждания, които в момента са в институции;

(h) да създадат програми за осведоменост, насочени към отрицателните нагласи и стереотипи за хората с увреждания и да гарантират промяна на общата среда и на общностите чрез усилия за разработване както на индивидуализирани, така и на публични услуги за цялото население;

(i) да гарантират участието на хората с увреждания, лично и чрез техните представителни организации, при трансформирането на подкрепящите услуги и общности, както и при разработването и прилагането на стратегии за деинституционализация; Ensure the participation of persons with disabilities, personally and through their representative organizations, in transforming support services and communities and in the design and implementation of deinstitutionalization strategies;

(j) да изготвят всеобхватни политики и нормативни указания, както и да насочат финансови ресурси за изграждане на достъпни – физически и финансови – жилища, на достъпна обща среда, обществени пространства и транспорт, както и подходяща времева рамка за тяхното прилагане и санкции, които да бъдат ефективни, възпиращи и пропорционални за нарушения от страна на публични или частни органи;

(k) да насочат ресурси за разработване на подходящи и задоволителни услуги за подкрепа на всички хора с увреждания, насочени към индивида/управлявани от "ползвателя", като лична помощ, указания и упътвания, подкрепа за четене и професионално обучени преводачи на жестов език или други преводачи;

(l) да разработят тържни процедури за предоставяне на подкрепящи услуги за хора с увреждания, които водят независим живот в общността, които са съобразени с нормативното съдържание на член 19;

(m) да установи механизми за наблюдение на съществуващите институции и жилищни услуги, стратегии за деинституционализация и прилагане на условия за независим живот в общността, като се има отчита характера и ролята на независимия мониторинг;

(n) да осъществява мониторинг и изпълнение, предвидени в член 19, при пълно консултиране и с участието на хора с увреждания чрез техните представителни организации.

¹ Вж. Комитет за премахване на дискриминацията по отношение на жените, обща препоръка № 21 (1994) относно равенството в брака и семейните отношения.

² Комитет за правата на хората с увреждания, общ коментар № 4 (2016) относно правото на приобщаващо образование.